

Βαπόρι, Ψυχή & Θάλασσα - Κίτσα Ε. Αγγελάκου

“Όμως ποτέ δὲ μ’ ἄφησε τὸ ἐπίμονο ὄνειρό μου
καὶ πάντα ἡ θάλασσα πολλὰ μοῦ λέει, ὅταν ἀχεῖ.
Ν. Καββαδίας, Η πλώρη μας

Η θάλασσα, ο υδρόβιος κόσμος, αλλά και τα πλοία με τους ανθρώπους που τα επανδρώνουν απεικονίζονταν στην τέχνη ήδη από την αρχαιότητα. Στην αρχαία αιγυπτιακή τέχνη, θεοί, φαραώ, ευγενείς, υπηρέτες εμφανίζονται πάνω σε ποτάμιες φορτηγίδες σε τελετουργικές πομπές ή απλά σε δραστηριότητες της καθημερινότητας. Στην αρχαία Ελλάδα, στην κεραμική, στα ανάγλυφα, στα γλυπτά, στα ψηφιδωτά, στις τοιχογραφίες, της Σαντορίνης και της Κρήτης, δέσποζαν παραστάσεις των μέσων ναυσιπλοΐας, της θαλάσσιας πανίδας, των μυθικών υδρόβιων υβριδίων, των θεών, των ηρώων και των κοινών θνητών. Τα πλοία και η ζωή στη θάλασσα δεν έπαψαν στο πέρασμα των αιώνων να εμπνέουν καλλιτέχνες, ποιητές, λογοτέχνες και τεχνίτες. Η συστηματική απεικόνιση όμως της ζωής στη θάλασσα ξεκίνησε να γίνεται ξεχωριστό καλλιτεχνικό είδος προς το τέλος του Μεσαίωνα. Εν ολίγοις, το πλοίο αναδεικνύεται από πολύ νωρίς ως το κύριο μέσο επικοινωνίας και μεταφοράς, μελέτης και ανακάλυψης, αλλά και ως καλλιτεχνικό θέμα τόσο της επίσημης ακαδημαϊκής όσο και της ανώνυμης λαϊκής τέχνης. Ο 17ος αιώνας «προίκισε» την ιστορία της τέχνης με ένα νέο είδος, τη θαλασσογραφία, που εν πολλοίς οφείλεται στην ανάπτυξη του υπερπόντιου εμπορίου της μεγάλης ναυτικής δύναμης, της Ολλανδίας.

Στην Ελλάδα, λόγω της γεωγραφίας της, η θάλασσα είναι άρρηκτα δεμένη -αν όχι ταυτόσημη- με τη ναυτιλία. Καπεταναίοι, караβοκύρηδες, κάποιοι ήρωες και ηρωίδες, αλλά και γενιές οικογενειών από παράκτιες περιοχές και νησιά, έγραψαν κεφάλαια της ιστορίας της χώρας, όχι μόνον εν πλω, αλλά και στη στεριά. Δεν μας κληροδότησαν μόνον ιστορίες, θρύλους και κατορθώματα που σχετίζονται με τη δράση τους στη ναυτιλία, αλλά και νέα μοντέλα στο εμπόριο, στο επιχειρείν, στη ναυπήγηση, που εφάρμοσαν οι ίδιοι στον επαγγελματικό τους στίβο, αλλά και στην υιοθέτηση νέων κωδίκων και ηθών στον κοινωνικό στίβο, με τη συμμετοχή τους στα κοινά και την ευεργεσία. Πολλοί, δε, συνέβαλαν, ειδικότερα από τις αρχές του 19ου αιώνα, στην εξάπλωση των νέων ιδεολογικών προτάσεων διακυβέρνησης, στην ανάπτυξη των τεχνών και των νέων κοινωνικοπολιτικών, επιχειρηματικών και πολιτιστικών μοντέλων, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Επιπλέον, στήριξαν τη χώρα στην ιδέα της απελευθέρωσής της και την ευεργέτησαν με σημαντικές κοινωνικές και εκπαιδευτικές δομές.

Από το τέλος του 19ου αιώνα, η θαλασσογραφία εμπλουτίστηκε από μια νέα υποκατηγορία, την πλοιογραφία, και φωτογραφικές εικόνες με την ίδια θεματολογία. Έκτοτε, την παλιά αυτή καλλιτεχνική παράδοση εμπλουτίζουν νέες προτάσεις και τεχνικές, με έργα νεότερων καλλιτεχνών.

Ανάμεσα σε αυτούς από το 2005 η φωτογράφος Κίτσα Αγγελάκου στρέφει συστηματικά τον φακό της σε ό,τι σχετίζεται με το θαλάσσιο ταξίδι, από την προετοιμασία μέχρι το αγκυροβόλι της επιστροφής. Ο τίτλος της έκθεσης «Βαπόρι, Ψυχή & Θάλασσα» προϊδεάζει για τη συναισθηματική σχέση που διατηρεί με τη ναυσιπλοΐα,

πράγμα αναμενόμενο, αν αναλογιστεί κανείς τον τόπο καταγωγής της, τις Οινούσσες ή Εγνούσσα, και την ιστορία της οικογενείας της.

Το πλοίο είναι για αυτήν ο χώρος που συμβαίνουν τα πάντα. Ένας μικρόκοσμος με τους δικούς του αυστηρούς κανόνες, αλλά και γοητεία. Το μάτι της φωτογράφου δεν αναζητά μόνον στιγμές έντασης και δράσης, όταν η ισορροπία χάνεται και ο ορίζοντας «κινείται». Ψάχνει και ανακαλύπτει την ομορφιά σε αυτό και όταν είναι αραγμένο. Σε αυτές εγγράφεται, περισσότερο απ' ό,τι στις άλλες, η δική της κατάθεση ψυχής. Περπατά στο πλοίο και αυτό της αποκαλύπτει μικρά συμβάντα, που μόνον ο συνδυασμός παρατήρησης και αγάπης μπορούν να μετατρέψουν σε καλλιτεχνικά θέματα. Επανδρωμένο ή άδειο το πλοίο, εν πλω ή αραγμένο, είναι το απόλυτο κέντρο της προσοχής της. Επικεντρώνεται σε μια μικρή λεπτομέρειά του ή μια δυναμική προοπτική που απαθανατίζει την οργανική σχέση του με το νερό ή την αμφίσημη εξάρτησή του από τη στεριά. Φωτογραφίζει τον δικόν της κόσμο, εσωτερικό και εξωτερικό. Έναν μικρόκοσμο καταφύγιο και πεδίο παρατήρησης που «τρέφει» το όνειρό της, ταυτόχρονα με την ψυχή της.

Η διάσταση του πλοίου ως μηχανήμα, όχημα, χώρος εργασίας, πεδίο συμβάντων και πρωτίστως ως κινούμενο «τοπόσημο» του ορίζοντα έρχεται σε αντιδιαστολή με την έννοια της «εστίας» που έχει για τους ναυτικούς. Το «βαπόρι», όπως και αν το αποκαλούμε, καράβι, πλοίο, θωρηκτό, cargo, έχει πάντα μία βασική ιδιότητα, αυτή της κίνησης στο νερό. Μίαν ιδιότητα που δεν το καθορίζει, αλλά του δίνει μια ιδιαίτερη ταυτότητα, ενώ ορίζει ή και περιορίζει τη ζωή των επιβαινόντων και εργαζομένων σε αυτό. Η κίνηση είναι κυριολεκτική για το σκαρί, αλλά και τους ανθρώπους του, όπου και αν οφείλεται, σε ανάγκη, επιλογή, επένδυση ή...μοίρα. Όπως και αν ερμηνεύεται από τους άλλους: ξενιτεμός, εργασία, εγκατάλειψη, κυνήγι, περιπέτειας, τυχοδιωκτισμός. Σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από όποια υποκειμενική ερμηνεία ή αντικειμενική αιτία, δημιουργείται σε όλους τους ναυτικούς μια σύνθετη συναισθηματική κατάσταση, μια διεκυστίνδα ανάμεσα στην έλξη για το μη οικείο και τον νόστο. Αυτή η συναισθηματική αμφιθυμία μοιάζει να έχει μεταγγιστεί από τον ναυτικό στη φωτογράφο.

Ποια πλευρά να ακολουθήσει; Η απάντηση μπορεί να μοιάζει εύκολη. Πόσο εύκολο είναι όμως για μια γυναίκα να μπαρκάει υλοποιώντας την επιθυμία της και μέσα από αυτό την ιστορία της οικογενείας της; Ποια η θέση της και η αντιμετώπισή της, ακόμη και αν η καταγωγή της της εξασφαλίζουν τις καλύτερες δυνατές συνθήκες μέσα σε αυτόν τον ανδροκρατούμενο και δύσκολο χώρο; Η Κίτσα Αγγελάκου το αποτόλμησε και μπάρκαρε. Η εμπειρία αυτή φαίνεται ότι ήταν θετική και καθοριστική, όχι μόνο για τον ψυχισμό αλλά και για την τέχνη της. Κατέκτησε και παγίωσε τη σχέση της με τη θάλασσα. Μια σχέση που δεν έχει να κάνει με την πάλη με τα κύματα, την αδρεναλίνη, τις εργασίες εν πλω, τη χαρά της επιστροφής. Έχει να κάνει με το «ανήκειν». Η ματιά της Κίτσας Αγγελάκου μαρτυρά την εξάρτηση και τον σεβασμό που έχει για τη θάλασσα. Δηλώνει μια γυναικεία προσέγγιση, οριζόμενη από τη δημιουργία.

Η αύρα της θάλασσας είναι «ορατή» στις φωτογραφίες της. Η αύρα του πλοίου είναι δυσκολότερο να αποδοθεί γιατί έχει να κάνει με το βλέμμα του καλλιτέχνη. Στην περίπτωση της αυτό το βλέμμα ορίζεται από το βίωμα και, πλέον, την εμπειρία. Στρέφεται σε εξαρτήματα και λεπτομέρειες, που ενώ γνωρίζει τη λειτουργικότητά τους, αντιμετωπίζει σαν κοσμήματα και εικαστικά συμβάντα. Συλλαμβάνει τη στιγμή που η θάλασσα παίρνει το χρώμα της καρίνας ή της πλώρης και διαπερνιέται από το φως. Βλέπει την έκρηξη των χρωμάτων και τη δημιουργία νέου υλικού στη διάβρωση του σίδηρου από το αλάτι. Εντοπίζει σχέσεις άρρηκτες ανάμεσα στο σκοινί και την τροχαλία, την αλυσίδα και την

υποδοχή στην οποία θα κυλήσει. Ανάμεσα στο πλοίο, το νερό, τον αέρα, τη στεριά, τα πουλιά, αλλά και ανάμεσα στο σκαρί και τα εξαρτήματά του συνάπτονται σχέσεις: έντασης, βίας, φροντίδας, εξωραϊσμού, συνύπαρξης, ερωτισμού και αγάπης, όπως το LOVE που έγραψε κάποιος που καθάριζε το αμπάρι, σε έναν μπουλμέ του. Αυτούς τους συσχετισμούς μπορεί να τους συλλάβει μόνον η εξονυχιστική παρατήρηση κάθε χιλιοστού του σώματος του πλοίου, με αγάπη.

Το αποτέλεσμα είναι λεπτομέρειες, που έχουν «εξορυχθεί» από μια βιομηχανική κατασκευή, ώριμες να μεταπηδήσουν σε άλλο χώρο. Που διηγούνται στον θεατή τους όχι μian άλλη ιστορία, αλλά ένα άλλο αφήγημα της ίδιας ιστορίας, μεταφέροντάς τον από τον μακρόκοσμο στον μικρόκοσμο. Η Κίτσα Αγγελάκου μας «δανείζει» το βλέμμα και το βίωμά της για να ανακαλύψουμε τη μυστική, αθέατη για τους περισσότερους, πλευρά του «βαποριού».

Κατερίνα Κοσκινά

Δρ. Ιστορίας της Τέχνης-Επιμελήτρια εκθέσεων

Απρίλιος, 2022